

Дні науки філософського факультету-2006: Міжнародна наукова конференція (12-13 квітня 2006 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – Ч II. – С. 114-116

Ягодзінський С.М.

Національний авіаційний університет

СИНЕРГЕТИКА ЯК СВІТОГЛЯД І МЕТОДОЛОГІЯ (ДО ПИТАННЯ ЩОДО НЕАДЕКВАТНОСТІ КРИТИКИ)

Як відомо, синергетика зародилася в надрах теорії управління (Н. Віннер). Подальший її розвиток пов'язують з творчістю А. Пуанкаре, А. Ляпунова, М. Боголюбова, Л. Мандельштама, О. Колмогорова та ін., в працях яких вона постала як самостійна галузь наукового пізнання. Закладений цими вченими новий стиль мислення (некласична математика) забезпечив прорив у розумінні процесів самоорганізації в найрізноманітніших сферах: теорії генерації лазера, хвильових хімічних реакціях, теорії дисипативних структур, теорії турбулентності, нерівноважних структур плазми, теорії катастроф, динамічного хаосу і автопоезису живих систем. Сьогодні синергетика – це незалежна наукова дисципліна, що пропонує всім формам освоєння дійсності своєрідну мета-методологію – методологію міждисциплінарних досліджень. Проте, не дивлячись на результати, які вдається отримувати завдяки синергетиці, межі її застосування чітко окреслені. На думку більшості дослідників “апология синергетики може бути виправдана лише після введення в розгляд проблематики спостерігача, самореферентних систем, розширюючи цим самим її методологію на область цілісної культури” [Аришинов В. И., Буданов В. Г. Синергетика наблюдения как познавательный процесс // Философия, наука, цивилизация. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 237.]. Дещо іншу позицію займає І.С. Добронравова, яка відмічає, що особливої актуальності питання впровадження методів синергетики у сферу практичної філософії набуває після усвідомлення можливості виходити з *єдиних філософських основ і методологічних норм* [Добронравова И. С. Синергетический мост между философией природы и практической философией // Философия природы и практическая философия. Материалы конференции. – К., 2004 – С. 152.], закладаючи інтенцію до побудови єдиної синергетичної картини (точніше моделі) світу.

Отже, як вважають провідні учені, синергетика не лише відвоює право на звання міждисциплінарної науки, а й активно впроваджує свої принципи, закони і категорії на усе поле культури. Досить цікавою у цьому відношенні є монографія В.С. Лутая [Лутай В.С. Основной вопрос современной философии. Синергетический вопрос. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 156 с.], присвячена розробці ролі синергетичної парадигми в оптимізації розв'язання головного питання сучасної філософії, в якій автор залучає методологію синергетичної діалектики.

Проведені розвідки свідчать про загальне позитивне ставлення вчених, філософів, соціологів та представників інших гуманітарних наук до методології синергетики. Проте існують дослідження, які намагаються підкреслити і негативні сторони прийняття цієї парадигми, виявити її парадоксальність, неповноту і абсурдність. Спробуємо встановити ступінь адекватності аргументації, яку використовують противники синергетики. Досить “багатою” в цьому аспекті є творчість В. Піроженка, публікації якого стосуються критики синергетичної парадигми. Не дивлячись на те, що назви робіт різняться (Методологічні претензії синергетики і ілюзія “постнекласичної” раціональності // Наука та наукознавство, 2004, № 2 та Синергетична парадигма: проблема неспроможності // Totallogy, 2002, № 8), програмний матеріал закладений в їх основу майже ідентичний.

Перш за все автор формулює дві тези, які, на його думку, мають спростувати методологічні запити синергетики як галузі, що “претендує на роль загальнонаукової чи навіть світоглядної новації” [Піроженко В.А. Синергетическая парадигма: проблема состоятельности // Totallogy. – № 8. 2002. – С. 48]. *Теза перша* подана як запитання: “Наскільки підходить для застосування в сучасній науці (і особливо, в соціогуманітарних науках) той методологічний стереотип, який сформувався при вивченні фізичних нерівноважних систем?” [Там само, с. 49]. Обґрунтовуючи її, автор апелює до того, що “всі спроби застосувати принципи, закладені в основу дослідження нерівноважних фізичних і хімічних систем, до соціогуманітарного знання не дають вагомого результату з точки зору отримання достатньо інформативних гіпотез, не дозволяють ... отримувати ефективні передбачення” [Там само]. Відкидаючи подібні звинувачення як беззмістовні, відмітимо, що фізичних нерівноважних систем не існує. Існує фізика нерівноважних систем. Окрім цього, кидається у вічі абсолютне ігнорування автором методологічних принципів неklasичної і, тим паче, постнеklasичної науки. Ефективні передбачення, до яких прагне В. Піроженко, нівельовані як мета в сучасній науці. А розглянуті вище галузі застосування синергетики спростовують закиди автора про те, що “теоретичні концепції лише тоді починають відігравати методологічну роль, коли їх можна продуктивно застосовувати за межами галузі їх початкового виникнення” [Там само, с. 50]. *Друга теза*: “Чи виправдана взагалі вибудова методології науки в цілому по концептуально-методичному шаблону?” Як відповідь, нагадаємо авторові статті про те, що наука, в її класичному розумінні, зародилася лише в XVI-XVII ст. з розробкою та систематизацією загальнонаукових методів пізнання, однак подальший її розвиток був направлений на руйнування будь-яких каркасів і шаблонів. Інші положення, які приводить автор, викликають лише здивування. Так читаємо: “Новий етап наукових досліджень, який пов’язаний з використанням синергетичних ідей, не привносить жодних принципових методологічних новацій в науку... В новому контексті терміни синергетики втрачають точність. Їх не можна використовувати для строгого аналізу” [Там само, с. 51-52]. Цікаво, що наштовхнуло автора цих строчок на ідею принципової необхідності строгого аналізу для сучасної науки? Синергетика не має термінів, вона має понятійно-категоріальний апарат, який і до цього часу знаходиться в стадії розробки і уточнення. Загальний же висновок В.Піроженко ще більш категоричний і неадекватний реаліям постнеklasичної науки: “Розповсюдження синергетики за межі галузі нерівноважної динаміки... на предметні області... є зайвим, непродуктивним і методологічно невиправданим. Синергетика... виявила свою обмеженість як загальнонаукова методологічна парадигма” [Там само, с. 56]. Залишається лише запитати, де і коли це відбулося?

Закінчуючи ознайомлення з “цікавою” концепцією становлення науки новітньої доби, зазначимо, що сучасні дослідження групуються *не за предметом* (як було прийнято в класичній науці), а *за проблемами*. Ігнорування цього факту спотворює загальну картину світу, яка ще з часів В.Гейзенберга перестала бути строго детерміністичною. Навіть, якщо через деякий час синергетику як метаметодологію спростують, те, що вона сьогодні дозволяє описати, усвідомити основні принципи взаємозв’язку, взаємовпливу людини і природи, те, що вона вказує на можливі шляхи пом’якшення катастрофічних наслідків людської діяльності, прогнозує тенденції розвитку тих чи інших процесів, те, що вона сприяє злому стереотипів у розумінні природи і місця в ній людини є послугою неоціненною.

А той факт, що гуманітарне знання інколи недоречно і неточно тлумачить взяті з фізики, математики, кібернетики поняття не є злом. Це – лише демонстрація готовності прийняти основні світоглядні детермінанти сучасної науки, бажання трансформуватися, взаємодіяти, ефективно співпрацювати з природничими науками. І це не плазування перед старшим братом, це – постнеklasична міждисциплінарна методологія в дії.